

Kazanani ve Kaybedenleriyle 1 Kasım Seçimleri

Tanju Tosun

Prof. Dr.
Ege Üniversitesi,
İ.İ.B.F Uluslararası İlişkiler Bölümü.
E-posta: tanjutosunega@gmail.com

Gülgün Erdoğan Tosun

Prof. Dr.
Ege Üniversitesi,
İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
E-posta: gulgun.tosun.erdogan@ege.edu.tr

Özet: Bu çalışmada, 7 Haziran ve 1 Kasım seçimleri çerçevesinde partilerin parti programları ve seçmenlerinin davranışı analiz edilmektedir. Partilerin parti programlarında yer verdikleri vaatleri ve öngördükleri politikalar ortaya konularak çözümlenmektedir. Bunun yanında, 7 Haziran ve 1 Kasım seçim sonuçları üzerine karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılarak, bu iki seçimde partilerin seçmenlerinin davranışları irdelenmektedir. Partiler arasındaki oy kaymaları ve sandığa yansıyan seçmen iradesine ilişkin düşünceler belirtilerek tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Genel Seçimler, Siyasi Parti Programları, Oy Kayması, Oy Oynaklığı, Seçmen İradesi

November 1 General Elections with Its Losers and Winners

Abstract: This study focuses on June 7 and November 1 general elections and analyzes political party programs for these two elections. In this respect, the promises and prospective policies of the political parties as declared in their party programs are presented and examined. Besides, the results of June 7 and November 1 general elections are analyzed comparatively and discussed. Moreover, voter attitudes in the two elections are explored and analyzed. Finally, a discussion on vote slide among political parties and the will of voters as reflected by the ballot results are presented.

Keywords: General Elections, Political Party Programs, Vote Slide, Vote Elasticity, Will of Electorate

Giriş

1 Kasım seçimi gerek nedenleri, gerekse sonuçları bakımından Türkiye siyasal hayatında uzun süre tartışılacak özelliklere sahip. 7 Haziran seçimiyle oluşan parlamenter çoğunluktan tek parti hükümetinin çıkmaması, ardından yürütülen partiler arasındaki koalisyon görüşmelerinin sonuçsuz kalması, aynı süreçte artan terör ve şiddet eylemleri mevcut istikrarın süratle aşınmakta

olduğuna işaret eden gelişmelere ilişkin tipik örneklerdi. 2002'den 2015'e AK Parti'nin tek parti hükümetiyle tesis edilen hükümet istikrarının ardından 7 Haziran sonrası yaşanan hükümet kurma odaklı uzlaşmazlığa ekonomik ve siyasi belirsizliğin eşlik etmesi doğaldır ki Türkiye toplumunda endişelere yol açtı. Özellikle 90'lı yıllardakine benzer terör eylemleri, kitlesel katliamlar toplumda 90'ların alacakaranlık kuşağına geri mi dönüyoruz şeklinde bir soru işaretine yol açmıştı. Bu süreçte MHP lideri Devlet Bahçeli'nin herhangi bir parti ya da partilerle kurulacak koalisyona yanaşmaması, CHP-AK Parti arasındaki koalisyon görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ülkeyi yeniden bir seçime götürme tercihiyle birleşince seçmenin önüne kaçınılmaz olarak 1 Kasım'da yeni bir seçim sandığı kondu. Aynı süreçte artan terör eylemlerine yanıt olarak AK Parti hükümetinin izlediği güvenlikçi politikalar karşısında, HDP'nin ülke genelinde siyasal meşruiyetini pekiştirmeye yönelik Türkiyelileşme projesini başaramaması, CHP'nin ise izlediği uzlaşmacı söylem ve tavırları, 1 Kasım'a uzanan süreçte Türkiye siyasetinin hal-i pür melaline ilişkin karakteristik görünüşlerdi. Bu çalışmada önce partilerin 1 Kasım bildirgeleri, ardından seçimde sandıktan çıkan seçmen iradesi çeşitli boyutlarıyla değerlendirilmektedir.

Siyasi Partilerin Seçim Bildirgelerine Yansıyan Tahayyülleri CHP Seçim Bildirgesinin Şifreleri

7 Haziran seçiminin ardından altı ay dahi geçmeden gidilen seçimler, siyasi partilerin seçmen tercihlerine mazhar olmak için yeniden az zamanda çok mesai harcamalarını zorunlu kıldı. Önce milletvekili adayları belirlendi, ardından partiler 1 Kasım seçimine yönelik bildirgelerini seçmenle paylaşmaya başladılar. Seçim bildirgelerinin seçim kazandırma etkilerinin fazla olmadığı bilinse de, partilerin iktidara gelmeleri durumunda neyi, nasıl yapacaklarına dair önemli metinler olduğu da bir gerçek. 7 Haziran seçimine iddialı bir bildirgeyle hazırlanan, ideoloji ve siyaseti ekonomik olanın sosyal boyutuyla birleştiren CHP'nin benzer çabasını 1 Kasım için kaleme aldığı bildirgede de görüyoruz¹.

Bildirgede yer alan partinin siyaset tahayyülünde özgürlük, demokrasi ve hukuk devletinin kurumsallaşmasının ekonomik gelişmenin, sosyal adaleti tesis etmenin ve bilgi toplumuna ulaşmanın anahtarı olduğu daha başlangıçta dile getirilirken, bunun ancak demokratik değerler ve hukuk devleti ilkelerinin bir norma dönüşmesiyle mümkün olacağı iddia edilmiştir. Adeta demokratik ve günışığında devletin kapılarını açan üç altın anahtar şeklinde kurgulanan özgürlük, hukuk devleti ve demokrasinin pekişebilmesi ise CHP'ye göre kurumsal yeni düzenlemelerle mümkündür. Demokrasi ve hukuk devletinin tesisini önemli ölçüde yürütmenin yasama organı tarafından etkin denetiminde gören CHP için aslanan dengelenen ve denetlenen bir demokrasi

---

¹ CHP 1 Kasım Seçim Bildirgesi, chp.org.tr

olup, bunun ise ancak siyasal çoğulculuk ve kurumsal özerklikle mümkün olabileceği düşünülmekte. Bildirgede çoğulculuk ve kurumsal özerkliğin hayat damarları ise siyasal süreçlerin tüm aşamalarında siyasal tarafsızlık, hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, meclis üstünlüğü ve yargı bağımsızlığıdır.

Bildirgede temel önceliğini "Haklar ve Özgürlükler Cumhuriyeti"ni kurmak olarak açıklayan parti, bunun da ancak hukukun üstünlüğü ve temel hakların yeniden tesisi ile gerçekleşeceğine inanmaktadır. İçselleştirdiği siyaseti "Hak ve Özgürlükler Siyaseti" şeklinde tanımlayan CHP, bunun yurttaşlığı güçlendireceği, özgürlükleri teminat altına alacağı düşüncesindedir. Tahayyül edilen siyaset anlayışı; etnik, dinsel, sınıfsal, cinsiyetçi tahakkümlere karşı koruyucu tahakkümsüz demokratik yurttaşlığı besleyecek olan yegâne damardır. Demokratik yurttaşlığa sosyal bir öz de katarak, sosyal devlete yakışan "sosyal yurttaşlık anlayışı"ni dillendiren CHP, bunun siyasa destekleyicileri olarak başta aile sigortası olmak üzere, adil asgari ücret hakkı, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim hakkını toplumsallaştırma iddiasında bulunmakta, bildirgede bunun araçlarını tek tek saymaktadır.

Laiikliği, demokrasiyi pekiştirici siyasal mekanizma olarak takdim eden CHP demokrasiyle laikliği devletin tüm inançlara, bireysel tercihlere eşit mesafede durma, Diyanet İşleri Başkanlığı'ni bu düzene göre çoğulcu, kapsayıcı bir yapıya kavuşturma sözü de vermektedir. Vaatler ise zorunlu din derslerinin kaldırılmasından, cemevlerinin diğer ibadethaneler gibi yasal statüye kavuşturulmasına kadar uzamaktadır.

CHP'nin birkaç seçim öncesine dek bildirelerinde dışlayıcı vatandaşlığın ürünü olarak kaleme alınan, hatta "Kürt sorunu" yerine salt "Güneydoğu sorunu" şeklinde tanımlanan Türkiye'nin en temel sorun boyutlarından biri olan Kürt meselesine bildirgede ayrı bir özenle yer verilmiş, sorunun çözümünün Tam Demokrasi ve Eşit Vatandaşlık ile mümkün olacağı vurgulanmıştır. Kürt sorununa bakışını temel insan hakkı tanımlamasından yola çıkarak kurgulayan CHP, bu sorunu bir demokrasi eksikliği sorunu olarak tanımlamaya gitmekte, bunun ancak daha fazla özgürlük, demokrasi ve hukuk devleti anlayışı ile çözülebileceğinin altını çizmektedir. Sorunun çözümünün metodolojik olarak salt siyasal olana da indirgenmediği, bölgede işsizlik ve yoksullukla mücadelenin öneminden, sosyal ve ekonomik kalkınmanın gerekliliğini dillendirmesinden de anlıyoruz. Kürt sorununun çözümüne yaklaşımında güvenlik, ekonomik kalkınma, insan hakları, hukuk devleti ya da eşit vatandaşlıktan birini değil, tümünü birarada çözümün anahtarı olarak görmektedir. Sorunun tanımı ve teşhisinin adresinin Meclisten geçtiği, yasama organında kurulacak mekanizmalar (Toplumsal Mutabakat Komisyonu gibi) ve topluma uzanacak kurumsal yapılar (Ortak Akıl Heyeti) ile meselenin barış, demokrasi ve ekonomi boyutlarıyla bütünleşik biçimde ele alınması gerektiği inancındadır. Sorunun çözümüne yönelik somut önerileri ise idari sistemde yerinden yönetim ilkesinin hayata geçirilmesinden, anadili Türkçe olmayan yurttaşların kamu hizmetlerinden eksiksiz yararlanmasının sağlanmasına, sorunun çözüm yönteminde şeffaf ve hukuka uygunluğun esas alınmasına kadar uzanmaktadır.

CHP'nin özgürlük-demokrasi-hukuk devleti ekseninde "Haklar ve Özgürlükler Cumhuriyeti"ne giden yolda özenle altını çizdiği kurumsal özgürlük alanları, bildirgede toplantı ve gösteri özgürlüğünden özgür ve çok sesli medyaya, örgütlü toplumdaki bilgi toplumu ve demokrasi ilişkisine kadar uzanır. Bu alanların ancak "özgürlükçü bir anayasa" ile açılacağı dillendirilmesi bildirgedeki gözcü vaatler olarak dikkat çekmekte. Tasarlanan bu yeni anayasa demokrasi, hukuk devleti, sosyal adalet ve insan haklarına saygı üzerinde yükselip, tüm toplumu kucaklayacak bir anayasa olarak tahayyül ediliyor. Bildirgedeki tüm bu vaatlerle varılmak istenen hedefin ise Türkiye'de yeni "sosyal demokratik bir uygarlık" olduğunun altı özenle çizilmektedir. Bu uygarlığın inşasını sağlayacak koşullar şunlardır; güçlendirilmiş bir parlamenter sistemde etkin (yasa tasarıları ve tekliflerini yasama organı ve kamuoyunda yeterince tartışıldıktan sonra kabul edilmesi, torba kanun uygulamasının sona erdirilmesi vb.), yürütmeyi denetleyen bir Meclis (araştırma komisyonlarının çeşitlendirilmesi, Meclisin mali, denetim işlevlerinin güçlendirilmesi), yurttaşın demokratik temsiline dayanan siyasi partiler ve seçim yasası (%10'luk ulusal barajın kaldırılması, memurların siyasi partilere üye olma yasağının kaldırılması), partiler arasında adil rekabeti yaratacak finansal açıdan şeffaf ve hesap verebilir siyaset (seçim yolsuzluklarının etkin biçimde cezalandırılması), dürüst ve katılımcı siyaset (siyasi ahlak yasasının çıkarılması), devlet otoritesi karşısında yurttaş devletinin hukuksuzluklarına karşı koruyan düzenlemelerin yapılması (kolluk kuvvetlerinin keyfi uygulamalarına son verilmesi), hukuk devleti ve yargı reformuna yönelik kurumsal düzenlemelerle hukuka ve hukukçuya bağımsız yargının inşası ile yeniden itibar kazandırılması (yüksek yargı organı üyelerinin seçim yönteminin değiştirilmesi, gizli tanık uygulamasına son verilmesi, HSK'nın yeniden yapılandırılması, hakim ve savcılarının bağımsızlığa kavuşturulması), Cumhurbaşkanının klasik demokratik parlamenter sistemdeki tarafsız konumuna çekilmesi (Cumhurbaşkanının yargı ve üst bürokrasideki atama yetkilerinin kısıtlanması), medyayı çoğulculuğa ve siyasetin vesayetinden kurtarma, üzerindeki baskılara son verme (TRT'yi iktidarın siyasi aracı olmaktan çıkarma, medya çalışanlarına iş güvencesi sağlama), sosyal medya kullanımını özgürleştirme. Bildirgede örgütlü toplum ve demokratik siyasetin de altı özenle çizilirken, bu düzenin tesisi yolunda iktidar olunması durumunda atılacak adımlar bildirgede tek tek sayılmaktadır. Bu adımların başlıcaları; sendikal hakların genişletilmesi, dernekler yasasının gözden geçirilerek, örgütlenme özgürlüğü aleyhindeki düzenlemelerin kaldırılması, meslek örgütleri üzerindeki baskılara son verilmesidir. CHP'nin bildirgeye yansıyan tüm saptanmış sorunlar, bunları çözmeye yönelik geliştirdiği öneri ve vaatler veri alındığında, "Önce Türkiye" diyen CHP'nin Türkiye için bir hayali olduğunu anlıyoruz. Bu; "günışığında bir devlet" ve "yurttaş için siyaset"tir.

AK Parti'nin 1 Kasım Mesajı: "Yaptıklarımız Yapacaklarımızın Teminatıdır"

13 yıllık tek parti iktidarının ardından 7 Haziran'da sandıkta hükümet kuracak çoğunluğunu kaybeden AK Parti, yeniden iktidara ulaşmak için 1 Kasım bildirgesinin neredeyse her satırında geçmişte yaptıklarına dayanma ihtiyacı duymuş, bunu detaylandırarak seçmene hissettirmeye çalışmıştır. Bildirgenin partinin yaptıklarından yola çıkılarak yapacaklarına dair bir manifesto olduğunu söyleyebiliriz². Türkiye'nin partisi olma iddiasıyla yola koyulduklarını, ülkenin birikmiş ve kronikleşmiş pek çok meselesini de bu anlayışla çözdüklerini iddia eden AK Parti, bildirgeye yansıyan biçimiyle varlık sebebini vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini genişletmek şeklinde tanımlamakta. Yeni dönemde makro siyaset tahayyülünde ilk göze çarpan; demokratikleşme ve yönetim kalitesini arttırmaya devam etme iddiasıdır.

1 Kasım sonrası yeni anayasa ile birlikte yapacakları reformlarla demokrasinin ilerlemesi, yönetim kalitesinin daha da iyileşmesine; bunun bir yandan ekonomik gelişmeyi hızlandıracağına, insani kalkınmaya hız vereceğine, diğer yandan uluslararası alanda Türkiye'yi daha saygın ve cazip bir ülke haline getireceğine ilişkin vurgu dikkat çekmektedir. Bildirgede AK Parti'nin arzu ettiği toplum biçimi; herkesin inandığı gibi yaşayabildiği, fikirlerini özgürce ifade edebildiği, refaha katkıda bulunduğu ve refahtan hak ettiği payı aldığı, emniyet ve huzur içerisinde yaşayan bir toplumdur. Sözü edilen toplumun nasıl inşa edileceği ise sıralanan vaatlerle kurgulanıyor. Bu süreçte atılması planlanan ilk adımın temel hak ve hürriyetler alanında olduğunu anlıyoruz. Hak ve hürriyetlere yaklaşımında ise, bunların garanti altına alınması, kullanımını kısıtlayan engellerin ortadan kaldırılması, klasik bir iddia olarak gözlenmekte. Toplum-devlet ilişkisi konusundaki tahayyülü bildirgede şöyle dile getiriliyor: "*Tüm toplumsal kesimlere eşit mesafede durma anlayışımızla, milletimizin temel değerlerine dayalı birlikteliğimizi ve vatandaşlık bağını benimsiyoruz. Devlet ile vatandaş ilişkilerinin adalet ölçüsünde ve demokratik bir temelde sağlanması gerektiğini düşünüyor ve tüm vatandaşlarımızı çoğulcu bir yaklaşımla kucaklamaya devam ediyoruz*". Vatandaşlık anlayışı ise etnik kimliği, mezhebi ve inancı ne olursa olsun herkesi bağrına basan, onları eşit vatandaşlık ile evrensel ilke ve değerler temelinde demokratik bir ortak yaşam bilincine ulaştıran bir anlayış şeklinde tanımlanmaktadır.

Temel hak ve hürriyetler alanında iktidarları döneminde neler yaptıkları ayrıntılı biçimde sayıldıktan sonra, sıra vaatlere gelmekte. Temel hak ve hürriyetler alanında geçmişte sağladıkları kazanımların kararlılıkla korunacağı belirtildikten sonra, geçmişte olduğu gibi ikinci atılım döneminde de topluma kimlik ve yaşam tarzı dayatılmasının karşısında olacakları, tüm vatandaşların birinci sınıf olarak muamele gördüğü ve özgür fertler olarak yaşadığı bir ortamın tesis edilmeye devam edileceği vurgulanmakta. Vatandaşlık anlayışını kapsayıcı ve evrensel değerlere dayalı bir temelde, birlik ve

² AK Parti 1 Kasım Seçim Bildirgesi, akparti.org.tr

bütünlüğü pekiştirme odaklı, tüm etnik, mezhebi ve dini kesimlere, başörtülü veya başı açık, köylü veya şehirli, kadın veya erkek, yoksul veya zengin, şu veya bu siyasi görüşten tüm vatandaşlara eşit mesafede duruma odaklı ilan eden AK Parti'nin hedefinin her bir bireyin, temel hak ve özgürlüklerden en ileri derecede yararlanacağı bir Türkiye olduğunu anlıyoruz. Bu düzeni inşa etme adına bildirdede Alevilerden (cemevlerine hukuki statü kazandırılması) Romanlara (eğitim, istihdam, iskan sorunlarının çözülmesi) ve azınlıklara kadar (ayrımıcılığın önlenmesi) uzanan vaatlere yer verilmektedir. Ayrıca, hak ve hürriyetlerin kurumsallaştırılması için hukuki alanda atılacak adımlar da tek tek bildirdede sayılmakta. Örnek vermek gerekirse; TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları Kurumunun etkinleştirilmesi, ceza ve tutukevlerinin etkin bir şekilde denetlenmesi, kolluğa yönelik şikâyetlerin üzerine kararlı bir şekilde gidilmesi. Çözüm sürecine de ayrıntılı biçimde yer verilirken, nelerin yapıldığından, sürecin niçin tıkandığından bahsedilmiş, ülkede birlik ve kardeşliği tesis etmeyi amaçlayan, dönemsel bir mesele olarak bakmadıkları Çözüm Sürecinin kararlıkla sürdürüleceği iddiasına yer verilmiştir. Burada altı çizilmesi gereken husus; demokratikleşme ile eş zamanlı olarak yatırım, üretim ve istihdam imkânlarının geliştirilmesi başta olmak üzere, terörden etkilenen yörelerin ekonomik ve sosyal rehabilitasyonuna dönük çalışmaların hızlandırılarak devam ettirileceği vaadi, AK Parti'nin Kürt sorununa sosyal ve ekonomik bir perspektifi de eklediğini göstermektedir.

“Yeni Bir Toplumsal Sözleşme” olarak tanımlanan yeni anayasanın partinin ikinci atılım döneminde yapılacağını altı çizilirken, anayasanın, Cumhuriyetin insan hakları ve demokrasi konularındaki kazanımlarını geleceğe taşıyacak; vesayetin izlerini tamamen silecek, insan onurunu, bireysel hak ve özgürlükler ile toplumsal meşruiyeti, sistemin ahlaki ve demokratik temeli kabul edecek; bireyin ve toplumun geleceğe dair beklentilerini karşılayacak bir sözleşme olacağı iddia edilmiştir. Aynı belgenin milletin kültürel ve toplumsal çeşitliliğini tanıyan, herhangi bir etnik veya dini kimliğe referans yapmayan bir vatandaşlık tanımını esas alan, toplumun herhangi bir kesiminin dışlanmasına yol açacak değer yargıları ve siyasal tercihler barındırmayan, demokratik denge ve denetim ilişkisini esas alan bir içerikte hazırlanacağını satır aralarında görüyoruz.

Hükümet sistemi tercihinin başkanlık sistemi olduğu açıkça şu sözlerle ilan edilmekte; “*Yeni Türkiye vizyonumuzun ihtiyaç duyduğu etkin ve dinamik yönetim dolayısıyla, başkanlık sisteminin daha uygun bir yönetim modeli olduğuna inanıyoruz... Başkanlık sisteminin, Türkiye'nin siyasal tecrübesine ve gelecek vizyonuna daha uygun olduğuna inanıyoruz*”. Bildirdede iddialı olunan alanlardan biri de adalet sistemidir. “Adalet Sisteminde Dönüşüm” başlığı altında nelerin yapılacağı sıralanmış (yargıda etkinlik, hızlilik, hesap verebilirlik, ekonomiklik ve şeffaflığın sağlanması, anayasal değişikliklere bağlı olarak yüksek yargıda içtihat düzeyinde dağınıklığın giderilmesine yönelik düzenlemeler), ve dönüşümün amacının hukukun üstünlüğüne dayalı, herkesin güven duyduğu, her türlü güç odağından bağımsız, tarafsız,

vatandaş taleplerine hızlı cevap verebilen bir yapıyı inşa etmek olduğu görülüyor. Adalet sisteminde dönüşüme yönelik kurumsal düzenleme temelli vaatler arasında en sorunlu olan, kanımızca yargı üst yönetimi ile temyiz mahkemesinin oluşumunda TBMM'nin rolünü güçlendirerek, yargının toplumsal meşruiyetini arttırma tasavvurudur. Bu tür bir düzenleme çoğunlukçu sonuçlara yolaçıp, kaçınılmaz olarak yargının mevcut halinin daha da siyasallaşmasına neden olabilir.

Bildirgeye yansıyan siyasi tahayyül bağlamında değinmemiz gereken diğer öncelikli hususlar; güvenlik, yönetim ve şeffaflığa ilişkin vaatleridir. Güvenlik ve asayiş ortamını bozarak, vatandaşların anayasal hakkı olan özgürlüklerini yaşaması açısından baskı ve tehdit oluşturabilecek tüm yapıların üzerine kararlılıkla ve ödün vermeden gitmeye devam edeceğini açıklayan parti, uluslararası ve bölgesel teröre destek veren çevre ve odaklarla, mücadelesini sürdüreceğinin altını çizmiş, güvenlik hizmetlerini şeffaflık, katılımcılık ve hesap verebilirliği artıracak mekanizmalarla daha fazla destekleyecek, vatandaşların güvenlik birimlerine olan güvenini daha da pekiştireceğini vaat etmiştir. Terörizm, örgütlü suçlar, siber suçlar, narkotik suçlar ve kaçakçılıkla mücadelede ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki işbirliğini güçlendireceğini, bu suçlarla mücadeleye devam edeceğini açıklaması da dikkate değerdir.

Kamu yönetiminde vatandaşlara daha kaliteli hizmet sunma vaadinde bulunulurken, yeni dönemde de kamu hizmetlerinin adil, etkili ve verimli, süratli, kaliteli sunumunu sağlayacak şekilde merkezi birimleri daha küçük ama daha etkin bir yapıya dönüştürme, performanslarını arttırma sözü verilmektedir. Şeffaflığın altı önemle çizilirken, şeffaflık, demokratik bir ortamda yönetimlerin hesap verme sorumluluğu açısından vazgeçilmez kabul edilmekte, bunun için şeffaflık paketinin süratle hayata geçirileceği vaadinde bulunulmakta. Siyasette şeffaflığı tesis etmeye yönelik kurumsal düzenlemeler ise bildirgede kapsamlı biçimde dillendirilmektedir (Siyasi partilerin ve seçim kampanyalarının finansmanının şeffaflaştırılmasına yönelik Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Siyasi Partiler Kanununda değişiklikler yapılması, Milletvekili ve belediye başkan adaylarına yapılacak nakdi yardımların kendi adlarına açılmış seçim hesaplarına yatırılması ve şeffaflığın sağlanması, adaylara ve siyasi partilere yapılacak ayni ve nakdi yardımlara bazı sınırlamalar getirilmesi gibi). Sonuç olarak, bildirgede ülkenin 13 yıl içinde AK Parti iktidarıyla nereden nereye taşındığının ve bulunulan noktadan nereye ulaşılmak istendiğinin altı ayrıntılı biçimde çizilirken, kanımızca geçmişin referansları üzerinden gelecek inşasına yönelen tek partili iktidar adayı bir parti portresi resmedilmektedir.

MHP'nin 1 Kasım İddiası: "Geleceğinizin Teminatı Biziz"

1 Kasım seçim kampanyasına diğer partiler gibi ayrıntılı bir bildirgeyle başlayan MHP³, bildirgesinin başlangıcında ayrıntılı olarak AK Parti iktidarına yönelik eleştirilere yer vermiştir. 13 yıllık tek parti iktidarında milletin desteği, adalet, huzur ve refah için kullanılmak yerine, gerilim, kutuplaşma ve çatışma ekseninde heba edildiği, "milli irade"nin yolsuzluk, adaletsizlik ve bölücülük için kılıf yapıldığını, Türk milleti ve devletin beka sorunu ile yüz yüze bırakıldığı iddia edilmektedir. MHP çözüm sürecine de çok sert eleştirilerde bulunarak, sürecin sonunda gelinen terör ortamının yegâne sorumlusu olarak AK Parti'yi işaret etmektedir. Kendisini "Ülkenin Geleceği" olarak tanımlayan parti, hem meselelere bakışında, hem de çözüm önerilerinin temelinde; Türk milletine millî, manevî ve insanî açılardan seslenen; sevgiyi, adaleti, özgürlüğü, barışı ve güven içinde bir gelişimi amaçlayan Türk milliyetçiliği anlayışının yattığı düşüncesindedir.

Adalette, demokraside, güvenlikte, kardeşlikte, ahlakta, kalitede, güvende, itibarda ve ekonomide ortaya çıkan fiyasko, çöküş ve bozulmaları yok etme, açıkları kapatacak program ve projeleri ile Türkiye'yi içinde bulunduğu kısır döngüden kurtarma iddiası, "geleceğin teminatı olma" şeklindeki mega iddia ile örtüşüyor denilebilir. Refah içinde bir toplum inşa etmeye yönelik reformist bir anlayış içinde uygulayacağı politika ve projeler ile; ekonomide toparlanma ve canlanma, devlet ve yönetimde onarım ve yeniden yapılanma, uluslararası düzeyde saygınlık ve sözü dinlenir olma, karşılıklı güveni esas alan vatandaş odaklı bir yönetim bu iddiaya yönelik makro tahayyül şeklinde okunabilir. MHP'nin makro vaatler bütününde öne çıkanlar; adaletine inanılan bir yargı sistemi, devlet ve toplum hayatında ahlak ve kalite, üniter milli devlete yönelen bölücü saldırıların hak ettiği karşılığı aldığı, terörün son bulduğu ve asayişin sağlandığı güvenli bir yaşam, temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alındığı, hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir düzen tesisidir.

Temel proje alanlarını Toplumsal Onarım Sürecinde Devlet ve Yönetim Reformu, Üreten Ekonomi Programı, Yoksullukla Mücadele Projesi, Terörle Mücadele ve Milli Birlik Projesi, Yolsuzlukla Mücadele, Ahlak ve Kalitenin Tesisi Projesi şeklinde takdim eden MHP'nin siyasete dair tahayyülünde keskin bir millilik ve milli olana atıf öne çıkıyor. Varolan devlet düzenini "Akıl Tutulması" şeklinde tanımlayan partinin hedefi ise "Akıllı Devlet"tir. Bu devlete ise ancak sayılan bu projelerin hayata geçirilmesiyle ulaşılabileceğine inanılmaktadır.

Çözüm sürecini liderinin söylem ve diğer programatik belgelerde olduğu gibi yine bir ihanet ve bölünme süreci olarak tanımlayan MHP, milli birlik ve beraberliğin tesisinin ancak ortak değerler ve geçmiş üzerinde inşa edilen bir millet anlayışıyla ve müşterek bir gelecek yürüyüşü ile mümkün olabileceği düşüncesine sahip. Siyasal konumlanma iddiası bildirmede "toplumsal merkezi hem inşa hem de temsil" olarak belirtilirken, ülkenin içinde bulunduğu acil

³ MHP 1 Kasım Seçim Bildirgesi, mhp.org.tr

durum ve krizden kurtulabilmesi için teröristlerle işbirliği yapanların cezalandırılacağı, çözüm sürecine son verileceği, üniter yapı, millî ve manevî değerler ile Cumhuriyetin temel niteliklerinin tahribine ve tehdidine yönelik düzenlemelerin kaldırılarak, devletin ve milletin bekasına yönelik tehditlerin giderileceği açıklanmıştır. Ayrıca, hukuk devletinin tesisine yönelik olarak anti demokratik, vesayetçi, kayırmacı, hukuk tanımaz, kişi güvenliğini ihlal edici, temel insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı her türlü iş, işlem, kural ve kurum bütün unsurlarıyla ele alınarak bozuk düzene son verileceği, hukukun üstünlüğünün hâkim kılınacağı vaadinde bulunmaktadır.

Bildirgede "Çağın Dinamiklerine Milli Bakış" başlığı altında küreselleşmenin sorun alanlarına ilişkin tespitler yapıldıktan sonra, küreselleşmenin insani bir mecraya sokulabilmesi ve küresel adaletin tesisi için atılması gereken adımlar (insanların temel hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınması, terörizmle mücadele için ortak bir tavır geliştirilmesi, açlık ve yoksulluğun önüne geçilmesi vb.) tek tek sayılmaktadır. Bildirgede öne çıkan "Küresel Güç Türkiye" vizyonu ise Türkiye'nin imkân ve kabiliyetleri ile sahip olduğu potansiyelin, gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır.

Partinin 1 Kasım'a yönelik vaatleri ise "*İktidar Anlayışımız, Temel Görüş ve Hedeflerimiz*" başlığı altında ayrıntılı biçimde sunulmuştur. Somut öneri ve vaatlerin "*Politikalarımız*" başlığı altında seçmene takdim edilmesi dikkat çekicidir. Vaatlerini Adalet, Yolsuzlukla Mücadele, Siyasi ve Ahlaki Yozlaşmanın Önlenmesi, Kamu Yönetimi temel alanlarında somutlaştıran MHP'nin seçim vaatlerinin bir hayli ayrıntılı oluşu göze çarpıyor. Adalet alanında adalet sisteminin güçlüyü değil haklıyı koruyacak temelde inşası (erişilebilir, adil, fiziki ve teknolojik imkanların arttırıldığı bir sistemin oluşturulması), hukukun üstünlüğünün hakim kılınması (temel hak ve özgürlüklerin güvenceye alınması, mahkemelerin bağımsız, hızlı ve doğru karar vermelerinin sağlanması), reformlarla adalete güvenin arttırılması (hukuk ve adalet alanında evrensel normların dikkate alınması), millî ve manevî değerleri tehdit ve tahrip eden yasal, idari düzenlemelerin kaldırılması (bölünmezliği tehdit eden, yolsuzluk ve usulsüzlüğü teşvik eden yasal ve idari düzenlemelerin kaldırılması), yargı hizmetlerinde etkinliğin sağlanması, yargı bağımsızlığının teminat altına alınması (hiç kimse ya da organın yargı denetimi dışında bırakılmaması) gibi düzenlemeler MHP'nin Türkiye'de yargı sistemini topyekün etkin işleyen, adil bir sisteme dönüştürme arzusuna yönelik düzenlemeler olarak dikkate değerdir.

Bildirgede yolsuzlukla mücadeleye özel bir önem verilmiş, siyasi ve ahlaki yozlaşmanın önüne geçilebilmesi için somut vaat ve öneriler sıralanmıştır. Kurumsal yozlaşmayla mücadele için bağımsız ve etkin bir denetim yapısı (etkin bir hukuka uygunluk denetimi dışında performans denetiminin yapılması) öngörülürken, yolsuzlukla mücadelede yolsuzluk yapanlardan hesap sorulacağına altı özenle çizilmiştir. Buna yönelik olarak bir yolsuzlukla mücadele kurulunun oluşturulması, her alanda etik kuralların hakim kılınması, yolsuzluğa karşı eğitim yoluyla bilinçlendirme, sağlıklı işleyen

sivil toplum ve medya yapısının (hür ve bağımsız medya yapılanması) tesisi, elektronik oy kullanımına geçilmesi, siyasetin finansmanının şeffaflaştırılması, harcamaların denetlenmesi bu alanda dikkat çekici vaat ve öneriler arasındadır.

Bildirgede üzerinde önemle durulan bir diğer konu kamu yönetiminin yeniden yapılanmasına ilişkindir. Yapılacak reformlarla bu alanda demokratik meşruiyetin güçlendirilmesi ve devlete duyulan güvenin artırılması hedeflenirken, bunun yolsuzlukla mücadele ve hukuk devlerinin güçlendirilmesiyle gerçekleştirileceği düşünülüyor. Katılımcı bir yönetim, kamunun düzenleme ve denetleme yetkisinin güçlendirilmesi, hizmet sunumunda vatandaş memnuniyetinin esas alınması, performans esaslı yönetim başta olmak üzere kamu yönetiminde yeni bir yaklaşımı benimseyen MHP, yerel yönetimlerin hizmet kapasitesinin artırılmasına yönelik vaatlerde de bulunmakta (büyükşehir sınırını mülki sınır yapan düzenlemenin kaldırılması, kapatılan belde belediyeleri, özel idare ve köylerin yeniden kurulması v.b düzenlemelerle yerel yönetimleri güçlendirme), bunun karşılığında ise hizmet yönünden yerel yönetimin federasyon ve benzeri bölgesel yönetimlere dönüştürülmesine izin verilmeyeceğinin altını çizmektedir.

Genel olarak bakıldığında milli temeli çok güçlü, birlik, bütünlük referanslı vaatleriyle MHP, bildirgesi aracılığıyla siyasi kimliğini de net olarak tanımlarken, bildirgesindeki tüm öneri ve vaatleri, kimliğiyle örtüşen bir görünüm arz etmektedir.

HDP'nin 1 Kasım İnadı: "Büyük İnsanlık, Büyük Barış"

Seçim bildirgelerinin mantığı; siyasi partilerin bir tarihsel bağlamda daha önceki seçim dönemlerinden biriktirdikleri sözlerinin, önlerindeki seçime yönelik gelecek tasavvuru çerçevesinde yeni şeylerle zenginleştirilmesine ve güçlendirilmesine dayanır. HDP bildirgesine⁴ dair söylenebilecek ilk şey; partinin de dahil olduğu Kürt siyasal hareketinin zengin politik mirasının başatlığının HDP'nin seçim bildirgesinde, çok yakın bir zamanda kurulmasına ve henüz bir seçim geçirmesine rağmen kendisini göstermiş, bunu güncel gelişmeler doğrultusunda bir gelecek projeksiyonu ile birlikte yapmış olduğudur. "Büyük İnsanlık Büyük Barış" başlığı hem ulusal hem uluslararası gelişmelere dönük referanslar taşıdığından, geçmiş, bugün ve Kürt siyasal hareketinin olası gelecek senaryoları göz önünde bulundurulmadan anlaşılabilir.

7 Haziran seçimleri için hazırlanan bildirgeye benzer biçimde 'Halk'ların değişimin temel aktörü olarak kodlanması ve değişimin hedefi ile yönünün HDP'ye göre gerçek demokrasi olan 'Radikal Demokrasi' yoluyla elde edilecek bir 'Demokratik Cumhuriyet' nam-ı diğer 'Yeni Yaşam' olarak belirlenmesi,

---

⁴ HDP 1 Kasım Seçim Bildirgesi, hdp.org.tr

bildirgeler arası paralelliği ortaya koyması açısından önemlidir. Bu hareket alanı doğrultusunda temel ihtiyaçların barış, adalet ve demokrasi olduğu vurgusu HDP'nin taşıyıcısı olduğu toplumsal taleplerin yanı sıra, 7 Haziran sonrası hızla tırmanan çatışma ortamı ve ülkenin bir kısmını esir alan şiddet sarmalının da özellikle barış vurgusunda kendine yer bulduğunu göstermektedir. Post-modern dönemin toplumsal fay hatlarına uygun biçimde ifade edildiği şekliyle, farklı kimliklerin eşit yurttaşlık temelli birlikte yaşama iradesinin restorasyonu ve güçlendirilmesi 'ınadına çoğulcu ve radikal demokrasi' mottosuyla sağlanmaya çalışılmış ve çatışma ortamının hızla tırmandırılmasının Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Başkanlık 'hırsı' ile açıklanmıştır. Bunun yanısıra, her ne koşulda olursa olsun müzakerenin barışa giden yolda tek meşru yöntem olarak görülmesi ve Selahattin Demirtaş'ın 'Bundan sonra yola HDP ile devam edeceğiz' ifadesi, siyasetin silah karşısında alan kazanması açısından değer arz etmektedir.

Bildirgede yönetim sistemi bahsinde, üniter devlet yapısı ve demokratik parlamenter sistem içerisinde kalarak bir özyönetimin inşasının mümkün olduğu iddiası, Kürt siyasi hareketinin uzun yıllardır farklı isimlerle dile getirdiği yerinden yönetim fikrinde 'bölünme'ye yönelik korkuların teskin edilmesi açısından bir dönüm noktası oluşturuyor. Daha önce bölgedeki farklı belediye başkanlarının da dile getirdiği şekliyle bu yönetim tahayyülü merkezi yönetimce sağlanan hizmetleri belediyelere devretmeye ek olarak, valilerin seçilmesinden, yerellerin bölgeleri, doğal varlıkları ve kaynakları üzerinde doğrudan yetki, karar ve söz sahibi olmasını ve gençlik, işçi, kadın gibi tanımlanmış kategorileri bu yetkilerin kullanımında işlevselleştirmesini gerekli görmektedir. Burada sorulacak temel soru HDP'nin güçlü olduğu seçim çevrelerine yönelik uygun gördüğü çözümlerin Türkiye sathında ne kadar fonksiyonel olabileceğidir.

Aynı bildirgede ana başlık altında ele alınan konulardan biri olarak 'Demokratik Cumhuriyet', çoğulcu yasama (alınan oy oranı doğrultunda temsil), bağımsız yargı ve demokratik yürütme ilkeleri ile desteklenmiştir. 7 Haziran seçimleri öncesinde 'Seni başkan yaptırmayacağız!' ifadesi etrafında örgütlenen ve 'Seni başkan yaptırmadık' ile pekişen tüm ulusal destek yine HDP'nin açık şekilde başkanlık sisteminin karşısında konumlanmasıyla elde tutulmak istenmiştir. Bu karşıtlık bildirgedeki ibarelerden anlaşıldığı kadarıyla sisteme içkin değil, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ortaya koyduğu ve yeniden ürettiği yönetim pratiğine yöneliktir. Yine, bir siyasi vaat olarak parti içi demokrasini gelişmesinde engel olarak gördüğü Siyasi Partiler Yasası'nı demokratikleştirme sözü veren HDP, bu anlamda yasanın mevcut haliyle değiştirilemeyeceğini ve kaldırılacağını söyleyen CHP ve AK Parti'nin gerisine düşmüştür.

Bildirgenin 'İnsan Hakları' başlığı altında ele alınan konularına göre cezaevleri, geçmiş ve hakikatlerle yüzleşme, zorla yerinden edilenler ve zorunlu göç, koruculuk sistemi, vicdani red hakkı, nefret suçları, halklara eşitlik ve inançlara özgürlük, sığınmacı ve mülteciler meseleleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Burada dikkat çeken bir ayrıntı; 7 Haziran seçimleri öncesinde

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılacağı beyanının bu bildirmede Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeniden yapılandırılacağı biçiminde değiştirilmiş olmasıdır. Bu durum, parti içinden ve AK Parti'den konuya dair gelen eleştirilerin karşılık bulduğunu düşündürmektedir. Ayrıca, sığınmacı ve mültecilerin daha önce birkaç beylik cümle ile geçirilmiş durumlarına dair bu kez sayısal verilerden de yararlanılarak entegratif politika önerileri geliştirilmiştir. Oy verme yaşını 16'ya, seçilme yaşını 18'e çekmek isteyen HDP de tıpkı CHP gibi yeni yaşamı kurma sorumluluğu bağlamında gençliği öne çıkarmıştır. Apolitik gençlik miti yıkılırken, her siyasal kanat kendi sembolleri ve referans noktaları ışığında gençliğe rol biçmekte ve bu kitleyi bir 'paylaşılan ortak kanı' etrafında seferber etmeye çalışmaktadır. Yine, LGBTİ bireyler ve çocuklar da dezavantajlı toplumsal kesimler olarak bildirmede kendilerine yer bulmuşlardır.

Genel olarak bakıldığında, barajı geçip geçmeyeceğinin bilinemediği 7 Haziran seçimleri öncesinde çok daha heyecanlı ve etkili bir seçim kampanyası götüren HDP'nin bu kez sönük bir başlangıç yaptığı göze çarpıyor. Her ne kadar toplum ve özellikle emanet oy veren HDP seçmeni 'İnadına Barış' sloganının hakkını verircesine barış yolunda HDP'nin öncelikle PKK üzerinde pro-siyaset eksenli nasıl bir baskı unsuru olabileceğini görmek, örgütü kısa vadede ateşkese uzun vadede silah bıraktırmaya götürebilme kapasitesinin olup olmadığını anlamak açısından en azından bir seçim daha HDP etrafında kenetlenilecek gibi dursa da, bu bildirmede HDP'nin kendine biçtiği 'Yeni Yaşam Mimarı' rolünün hakkını vermeyecek şekilde kısık sesli kaldığı söylenebilir.

7 Haziran ve 1 Kasım Seçim Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme

1 Kasım'da sandığa yansıyan seçmen iradesi, seçim öncesinde partilerin oy oranlarına ilişkin beklentiler anlamında ciddi sürprizlere yolaçtı. AK Parti %49,5 oy oranı ile 317, CHP % 25,3 ile 134, MHP % 11,9 ile 40 ve HDP % 10,7 ile 59 milletvekilliği elde etti⁵. Partilerin 1 Kasım'daki oy güçleri, 7 Haziran seçimiyle karşılaştırmalı olarak ele alındığında, karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

CHP 1 Kasım'da 28 ilde kendi ülke oy ortalamasının üzerinde oy oranına ulaşırken, en yüksek oyu Edirne (%55,9), Kırklareli (%54,6), Muğla (%47,5), İzmir (%45,9) ve Tekirdağ'da (%44,8) almıştır. Ülke ortalamasının altında ise 53 ilin olması dikkat çekicidir. En düşük oy aldığı 5 il sırasıyla Şırnak (1,4), Ağrı (%1,5), Batman (%1,6), Hakkâri (%1,6) ve Muş'tur (%1,7). Bu illerin tümü Güneydoğu Anadolu'da yer almaktadır. CHP'nin oy artışı, oy grupları ve iller örneğinde ele alındığında, oylarını en fazla 7 puan civarında arttırdığını görüyoruz. Bu artış bağlamında tek il dikkat çekmekte: Tunceli (%7,3). 41 ilde oy artışı, 40 ilde ise 7 Haziran'a göre oy kaybı

⁵ ysk.gov.tr

yaşamıştır. Oylarını Türkiye oy artışı ortalamasının üzerinde arttırmayı başardığı 33 il mevcut. En yüksek artışın yaşandığı 5 il sırasıyla Tunceli, Ardahan (%6,4), Kırklareli (%4,5), Kilis (%4,5) ve Artvin'dir (%3,8). En fazla oy kaybına uğradığı iller ise Ordu (-%4,2), Rize (-%4), Bolu (-3,1), Zonguldak (-3,1) ve Samsun'dur (-%2,7).

7 Haziran'da ülke oy ortalaması üzerinde oy topladığı 29 ilin 9'u Marmara, 6'sı Ege, 2'si İç Anadolu, 5'i Akdeniz, 6'sı Karadeniz, 1 tanesi Doğu Anadolu'daydı. 1 Kasım'da ülke ortalamasının üzerinde oy almaya başardığı 28 ilin 9'u Marmara, 6'sı Ege, 2'si İç Anadolu, 4'ü Akdeniz, 4'ü Karadeniz ve 3'ü Doğu Anadolu'dadır. Her 2 seçimde de CHP'nin en yüksek oy aldığı 10 il değişmiyor. Bu iller Edirne, Kırklareli, Muğla, İzmir, Tekirdağ, Aydın, Çanakkale, Eskişehir, Zonguldak ve Hatay. Buna karşılık, 7 Haziran'da ortalamasının üzerinde oy aldığı Burdur ve Amasya ortalama altına düşerken, aynı seçimde ortalamasından daha az oy aldığı Ardahan ve Tunceli bu kez aynı kategoriye dâhil olmuştur. Parti oylarının bölgesel dağılımına son iki seçim için karşılaştırmalı olarak baktığımızda, 7 Haziran'da oy ortalaması en yüksek Marmara'da (% 34,35), en düşük Güneydoğu Anadolu'dadır (% 4,94). 1 Kasım'da oylarını en fazla Doğu Anadolu'da artırırken (1,54 puan), en fazla kaybı Karadeniz'de yaşamıştır (-1,13). Akdeniz, İç Anadolu ve Karadeniz'de 0,10-1,13 arasında oy kaybederken, Ege, Güneydoğu Anadolu ve Marmara'da 0,38-1,54 arasında oy artışı sağlamış görünüyor.

7 Haziran seçimine göre oylarını çok sınırlı arttırabilen CHP'nin oy artışı 0,03 (Antalya) ile 7,32 puan (Tunceli) arasında gerçekleşti. CHP oylarının en yüksek olduğu illerin ortak özellikleri; 90'lı yıllarda merkez sağın güçlü olması, batıya açık olma, sosyolojik anlamda seküler hayat tarzlarının ama iktisadi anlamda tarımsal yapıların egemen olmasıdır. Ayrıca, 2000'lerin başında merkez sağın tükenişi ile birlikte CHP etrafında yeniden mevzilenen seçmenleri barındırmasıdır. CHP'nin Trakya ve Kıyı Ege'de çeyrek asırdan beri seçmenlerle kurduğu aidiyet ilişkisi 1 Kasım'da da sürmüş görünüyor. Fakat Batı Anadolu'dan Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya, hatta Karadeniz'e gidildikçe oy gücünü arttırmayan CHP ile bu seçimde de karşılaştık. Orta Anadolu'dan Doğu'ya doğru adeta seçim haritasına aralıklı olarak serpiştirilmiş biçimde yerel görünümde bazı illerde (Tunceli %27,9, Hatay %35,6, Tokat %22) oy gücünün yüksekliği, muhtemeldir ki buralarda yerleşik ağırlıklı olarak Alevi seçmenin partiye olan teveccühünden kaynaklanıyor. Bursa, Çanakkale, Manisa, Uşak gibi seçim çevrelerinde kendi ülke ortalamasının üzerinde oy alması, Marmara ve İç Ege'de de klasik merkez sağ seçmenin batılı/seküler kesimlerinin CHP ile özdeşleşmesiyle ilintilidir.

CHP; İstanbul, Adana, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde oylarını yaklaşık 1 puan arttırırken, aynı illerin gelişmiş ilçelerinde diğerlerine kıyasla daha güçlüdür (İzmir Karşıyaka %66,5, Ankara Çankaya %55,9 ve İstanbul Beşiktaş %62,9 gibi). Düşündürücü olan ise yoksul ilçelerde CHP'nin 1 Kasım'da da pek fazla varlık gösterememesidir. Ankara Pursaklar (%9,3), İstanbul Sultanbeyli (%7,8) konuya ilişkin tipik örnekler olarak dikkat çekiyor. Bu seçimde Güneydoğu'da yine varlık gösteremeyen bir CHP ile

karşılaşmamız, Kürtlerin bu partiyi 2000'li yıllarda topyekün terkettiğinin kanıtıdır. Şırnak, Batman, Muş, Van gibi illerde %2'ye bile ulaşamayan sosyal demokrat bir partinin Kürt seçmenler örneğinde sosyolojik unsurlarından biri eksiktir diyebiliriz. 1 Kasım'daki seçim haritasının bizlere sunduğu politik sosyoloji, partinin bu seçimde de Türkiye'nin Kürtleri, ılımlı muhafazakârları ve yoksulları ile temsiliyet ilişkisi kurma konusunda sıkıntı yaşadığı, bu veri koşullar altında da seçim kazanamadığıdır. 7 Haziran'a göre 100 seçmenden 8'inin parti değiştirdiği, bu değişimin ya da oynaklığın Doğu Anadolu'da %12, İç Anadolu'da %10, Güneydoğu'da %11 ve Karadeniz'de %10 düzeyinde olduğu bir seçimde CHP oyları 1 puan bile artmıyorsa, kendisine oy vermeyen seçmenleri yanına çekemediğine, bu anlamda bir politik kilitlenme sorunu yaşadığına şüphe yok.

Tablo 1. Partilerin 7 Haziran 2015 Oylarının Bölgesel Dağılımı

BÖLGE	CHP	MHP	HDP	AKP
Akdeniz	24,78	24,44	7,26	39,43
Doğu Anadolu	8,32	10,26	46,46	31,12
Ege	31,56	21,64	4,90	37,98
Güneydoğu Anadolu	4,94	7,93	50,69	32,17
İç Anadolu	16,49	24,68	2,45	51,92
Karadeniz	21,79	20,32	1,32	51,36
Marmara	34,35	18,31	5,09	37,85
Türkiye	24,90	16,20	13,10	40,80

CHP'nin rakibi AK Parti ise 7 Haziran'la karşılaştırıldığında 1 Kasım'da azımsanmayacak bir oy artışı sağlamıştır. Nitekim 45 ilde kendi ülke oy ortalamasının üzerinde oy oranına ulaşırken, en yüksek oy ortalamasını Rize (%75,3), Konya (%73,9), Bayburt (%72,9), K.Maraş (%71,3) ve Aksaray'da (%71,2) elde etmiştir. Oylarının ülke ortalamasının altında kaldığı 36 il vardır. En düşük oy aldığı 5 il Şırnak (12,3), Tunceli (%12,8), Hakkâri (%13,7), Diyarbakır (%22,3) ve Ağrı'dır (%27,3). CHP'ninkine benzer biçimde bu illerin de tümü Güneydoğu Anadolu'da, ardından gelen iki il Edirne (%27,7) ve Kırklareli'dir (%28,4). AK Parti'nin oy artışı, oy grupları ve iller örneğinde incelendiğinde, oylarını en fazla 20 puan arttırmıştır. Bu artış örneğinde tek il dikkat çekmekte: %20,8 ile Iğdır. 7 Haziran'la karşılaştırıldığında AK Parti'nin tüm illerde %2 ile %20 arasında oylarını arttırdığı anlaşılıyor. Oylarını Türkiye oy artışı ortalamasının (%8,5) üzerinde arttırmayı başardığı 49 il mevcut. En yüksek artışın yaşandığı 5 il sırasıyla Iğdır (%20,8), Şanlıurfa (%17,6), Kilis (%16,1), Erzurum (%15,7) ve Gaziantep'tir (%14,4).

7 Haziran'da ülke oy ortalaması üzerinde (%40,8) oy toplamayı başardığı 45 ilin 16'sı Karadeniz, 11'i İç Anadolu, 3'ü Akdeniz, 4'ü Marmara, 2'si Ege, 5'i Doğu Anadolu, 4'ü Güneydoğu Anadolu illeriydi. 1 Kasım'da ülke ortalamasının üzerinde oy almaya başardığı 44 ilin 15'i Karadeniz, 10'u İç Anadolu, 3'ü Akdeniz, 3'ü Marmara, 2'si Ege, 5'i Doğu Anadolu, 4'ü

Güneydoğu Anadolu illeridir. Her 2 seçimde de oy ortalamasının en yüksek olduğu bölge İç Anadolu'dur. En düşük oyu % 31,1 ile 7 Haziran'da Doğu Anadolu'da alırken, 1 Kasım'da da aynı bölge oylarının en düşük düzeyde kaldığı seçim coğrafyasıdır (%42,14). Önceki seçime göre tüm bölgelerde oylarını 7,59 ile 11,24 puan arasında arttırmış olup, bu artış 11,24 puan ile en yüksek Güneydoğu Anadolu'da, en düşük Ege'de (7,55 puan) gerçekleşti.

Tablo 2. Partilerin 1 Kasım 2015 Oylarının Bölgesel Dağılımı

BÖLGE	CHP	MHP	HDP	AKP
Akdeniz	24,68	19,49	6,19	47,02
Doğu Anadolu	9,86	6,65	39,16	42,14
Ege	31,94	15,51	4,18	45,53
Güneydoğu Anadolu	5,75	4,34	44,55	43,40
İç Anadolu	16,04	16,56	2,05	61,67
Karadeniz	20,66	13,54	1,28	61,18
Marmara	35,30	11,89	4,27	45,66
Türkiye	25,41	11,94	10,69	49,38

Tablo 3. 7 Haziran'a Göre Partilerin 1 Kasım'daki (2015) Oy Artış ve Azalışlarının Bölgesel Dağılımı

BÖLGE	CHP	MHP	HDP	AKP
Akdeniz	-0,10	-4,95	-1,07	7,59
Doğu Anadolu	1,54	-3,61	-7,31	11,02
Ege	0,38	-6,12	-0,73	7,55
Güneydoğu Anadolu	0,81	-3,59	-6,13	11,24
İç Anadolu	-0,45	-8,13	-0,40	9,74
Karadeniz	-1,13	-6,77	-0,04	9,82
Marmara	0,94	-6,42	-0,82	7,81

MHP'nin 1 Kasım performansına baktığımızda ise ilk göze çarpan; 47 ilde kendi ülke oy ortalamasının üzerinde oy oranına ulaşmasıdır. En yüksek oy ortalamaları Osmaniye (%33,6), Kırşehir (%23,8), Gümüşhane (%22,5), Çankırı (%21,3) ve İçel'de (%20,9). 34 ilde ise oyları ülke ortalamasının altında kalmıştır. En düşük oyunun bulunduğu 5 il Batman (%0,8), Diyarbakır (%0,8), Mardin (%0,9), Van (%1,3) ve Şırnak'tır (%1,4). 7 Haziran'la karşılaştırıldığında, sadece Ardahan'da %1 oy arttırabilen MHP, en fazla oy kaybına şu 5 ilde uğramıştır: Kilis (%17,5), Yozgat (%16,4), Iğdır (%14,5), Aksaray (%12,4) ve Bilecik (%11,9). 7 Haziran'da ülke oy ortalaması üzerinde oy toplamayı başardığı 54 ilin 2'si Güneydoğu Anadolu, 13 il İç Anadolu, 4 il Doğu Anadolu, 14 il Karadeniz, 7 il Ege, 7 il Marmara, 7 il Akdeniz bölgesindeydi. 1 Kasım'da ülke ortalamasının üzerinde oy aldığı 47 ilin 8'i Akdeniz, 10'u İç Anadolu, 11'i Karadeniz, 1'i Güneydoğu Anadolu, 4'ü Doğu Anadolu, 7'si Ege, 6'sı Marmara'dadır. Bu partinin 7 Haziran (%7,93) ve

1 Kasım'da (%4,34) en düşük oy aldığı bölge Güneydoğu Anadolu. 7 Haziran'da en yüksek oyu %24,68 ile İç Anadolu'da elde ederken, son seçimde bölgesel oy ortalaması en yüksek Akdeniz'dir (%19,49). Diğer yandan, 7 Haziran'a göre tüm bölgelerde (3,6 ile 8,8 puan arasında) oy kaybına uğramıştır. En yüksek kayıp (8,13) İç Anadolu'da yaşanmıştır.

HDP'nin 1 Kasım performansına bakıldığında, ancak 21 ilde kendi ülke oy ortalamasının üzerinde oy toplayabildiğini görüyoruz. En yüksek oy ortalamalarına ulaştığı ilk 5 il Şırnak (%83,6), Hakkâri (%81,9), Diyarbakır (%71,2), Ağrı (%67,3) ve Mardin'dir (%67). 60 ilde ülke oy ortalamasının altında oy alan HDP'nin en düşük oy aldığı 5 il Kastamonu (%0,8), Bayburt (%0,8), Çankırı, Ordu ve Afyon (%9,0). 7 Haziran seçimleri veri alındığında, 14 ilde oy artışı sağlasa da, bu artışlar %0,4 ile %0,02 arasında değişiyor. Oy artışının en fazla olduğu 5 il Hatay (%0,4), Sinop, Kastamonu, Bartın ve Çankırı (%0,1). 67 ilde son seçime göre oy kaybeden HDP'nin buralardaki kaybı 0,01 ile 11,7 arasında. Bitlis'te %11,7, Bingöl'de %11,1, Ağrı'da %10,8, Muş'ta %10,6 ve Van'da %10,5'tir. 7 Haziran'da ülke oy ortalaması üzerinde oy toplamayı başardığı 22 ilin 8'i Güneydoğu Anadolu'da, 12'si Doğu Anadolu'da, 2'si Akdeniz'de iken, 1 Kasım'da ülke ortalamasının üzerinde oy aldığı 21 il mevcut. Bu illerin 7'si Güneydoğu Anadolu'da, 12'si Doğu Anadolu'da, 2'si Akdeniz bölgesindedir. HDP'nin bölgesel oy dağılımı incelendiğinde, her 2 seçimde de en güçlü oy tabanı Güneydoğu Anadolu'da. Buna rağmen, 7 Haziran'a göre 1 Kasım'da oyları %50,69'dan %44,55'e gerilemiştir. Her 2 seçimde de en düşük oy aldığı bölge Karadeniz olup, oy oranı %1,32'den son seçimde %1,28'e düşmüştür. Bir diğer önemli husus; 7 Haziran'a göre tüm bölgelerde oy kaybına uğrayan partinin, en fazla kaybının Doğu Anadolu (%7,31) ve Güneydoğu Anadolu'da (%6,13) gerçekleşmesidir.

Parti Sisteminde Oy Oynaklığı ve Oy Kaymaları

7 Haziran seçiminden 5 ay gibi kısa bir süre sonra gidilen seçimde AK Parti oylarında yaşanan belirgin artış, buna karşılık MHP ve HDP oylarındaki azalış parti sisteminde oy oynaklığının yüksek düzeyde gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir. Fakat yaptığımız oynaklık hesaplamasına göre, Türkiye parti sisteminde oynaklığın yüzde 10'un altına düştüğü anlaşılıyor. 2011 ve 2015 seçimlerinde oynaklık yüzde 10,2-10,3 düzeyindeydi⁶. Bunun anlamı; seçmenlerin parti tercihlerinin parti sisteminde kademeli olarak konsolide olmasıdır. Oynaklığa coğrafi bölgeler itibarıyla bakıldığında, 7 Haziran'da en yüksek Doğu Anadolu'da (%22,3), en düşük Marmara'da (%8,2) gerçekleşmiştir. 1 Kasım'da ise oynaklığın yüzde 8,3 olarak gerçekleşmesi, 7 Haziran'a göre 100 seçmenden 8'inin parti değiştirdiğini gösteriyor. Bu seçmen hareketliğinin hangi partiler arasında yaşandığı

⁶ Türkiye Parti sisteminde oynaklık için bkz; Tanju Tosun, Gülgün Tosun, Yusufcan Gökmen; Türkiye'de Parti Sisteminde İstikrar Sorunu: Oynaklık, Oy Esnekliği ve Parti Değişimi Değişkeni, ozgurulukarastirmalari.com, Ekim 2015.

konusunda ilk söylenebilecek olan; HDP ve MHP seçmeninden AK Parti'nin 1 Kasım'da azımsanmayacak ölçüde oy almış olabileceğidir.

Kimi araştırmacılar⁷ AK Parti'nin oy artışında 7 Haziran'da sandığa gitmeyip, daha önce AK Parti'ye oy veren Kürtlerin 1 Kasım'da yeniden AK Parti'ye yönelmelerinin etkili olduğunu iddia etse de, partilerin oy artış ve azalışları ve iller bazındaki oynaklık değerleri karşılaştırıldığında, 7 Haziran'da HDP'ye, 1 Kasım'da ise AK Parti'ye oy veren azımsanmayacak bir kitle olduğunu düşünüyoruz. Tabii ki 7 Haziran'da sandığa gitmeyip, bu seçimde AK Parti'ye yönelen Kürt seçmenleri de yok saymama koşuluyla böyle bir değerlendirmede bulunuyoruz. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da HDP'nin oy oranındaki düşüşü belirleyen ana unsurun HDP-AK Parti arasındaki oy kayma ya da geçişlerinin, sandığa gitmeyen seçmen olduğu şeklindeki görüşe ise önemli ölçüde katılıyoruz.

Tablo 4. 1 Kasım'da Parti Sisteminde Coğrafi Bölgelere Göre Oy Oynaklığı

Bölge	7 Haziran Oynaklık Ortalaması	1 Kasım Oynaklık Ortalaması	7 HAZİRAN-1 KASIM 2015 FARKI
Akdeniz	8,5	7,7	-0,8
Doğu Anadolu	22,3	12,3	-10,1
Ege	9,7	7,9	-1,8
Güneydoğu Anadolu	18,1	11,1	-6,9
İç Anadolu	10,1	10,1	0,0
Karadeniz	8,7	9,9	1,2
Marmara	8,2	8,8	0,6
Türkiye	10,3	8,3	-2,0

Çilek Ağacı araştırmacıları, geçen seçimde oy kullanmayan 1.6 milyon seçmenin büyük bir kısmının oyunu AK Parti lehine kullandığı görüşündedir. İstanbul'da geçerli oy sayısındaki yüksek artışın büyük çoğunluğunun AK Parti'ye eklendiğini, burada belirleyici olanın ilk defa sandığa giden seçmenlerin oyu olmayıp, Haziran'da geçersiz sayılan oylar olduğunu belirten bu araştırmacılar AK Parti'nin oy artışını şu gerekçelere dayandırıyor: MHP'den AK Parti'ye geçen seçmenler, Saadet ve BBP bloğundan büyük miktarda oyun AK Parti'ye eklenmesi, geçen seçimde oy vermeyen büyük bir çoğunluğun sandığa gidip AK Parti'ye oy vermesi, İstanbul'daki geçerli oy sayısındaki muazzam artışın büyük çoğunluğunun AK Parti'ye eklenmesi⁸. Bu savlarını da öncelikle AK Parti oylarındaki ortalama artışın diğer partilerin oylarındaki ortalama azalıştan daha fazla olmasına dayandırıyorlar. Diğer partilerin oy sayısındaki azalış AK Parti'nin artışını açıklamaya yetmemesi, diğer partilerin geçerli oy sayısı ortalama bir azaldığında AK Parti'nin

⁷ <http://cilekagaci.com/2015/11/05/kasim-2015-secim-analizi-ve-oy-gecisleri/>

⁸ A.g.e.

neredeyse iki geçerli oy artması, bu oranın büyük seçim bölgelerinde artarken, İstanbul'un ilçelerinde neredeyse üç katına çıkmasıdır. Ayrıca pek çok ilçede muhalefetin toplam oy kaybının AK Parti'nin oylarındaki artışın altında kalması nedeniyle, en mantıklı senaryo AK Parti seçmeninin katılımını artırması, diğer parti seçmenlerinin katılımını ise düşürmesi olarak ileri sürülebilir. Katılımdaki değişim dinamikleri AK Parti'nin oy artışının en önemli nedenlerinden biri iken, burada seçmen davranışları açısından üstünün çizilmesi gereken husus; seçmenin memnuniyetsizliğini oy tercihini değiştirmek yerine sandığa gitmeyerek göstermesi.

Araştırmacılara göre, Türkiye siyasetindeki alternatifsizlik ve kutuplaşma olgusunun seçmeni böyle bir davranışa itme ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Nitekim en çok seçmene sahip 5 seçim çevresindeki ilçelerde muhalefet ve AK Parti oy sayılarındaki değişimler, bazı ilçelerde muhalefetin toplam kaybettiği her bir oya karşılık AKP'nin üç oya yakın kazanması bunu desteklemektedir. Ayrıca, HDP'nin en yüksek oy oranına ulaştığı beş ilin ilçelerinde, ülkedeki genel eğilimin aksine, AK Parti'nin oylarındaki artış muhalefetin oylarındaki azalışın çok gerisinde kalmıştır. Bunun anlamı; muhalefetten ayrılan oyların ciddi bir kısmının sandık dışında kalması, AK Parti'ye yönelmemiş olmasıdır. Bu tablonun, kimlik siyasetine dayalı bir ortamda tepkisini parti değiştirerek değil, ama partisine oy vermeyip sandık dışında kalarak gösteren bir seçmen profiliyle de uyum içerisinde⁹ olduğu söylenebilir.

Bekir Ağırdır'a göre bu tablo, HDP'ye "emanet oyu" verenlerin Türkler değil, Kürtler olduğuna işaret etmekte. Ona göre, insanlar teröre, çatışmaya dönüş olunca frene basmış ama AK Parti'ye geri dönmemiştir. AK Parti diyen Kürtler ise 7 Haziran'da sandığa gitmeyenlerdir. 7 Haziran öncesinde Kürtlerin içinde AK Parti yüzde 50, HDP yüzde 40'tı. Fakat, çözüm süreci, süreçteki aksaklıklar, Kobanê, Irak ve Suriye'de olanlardan sonra - dindar Kürtlerde bir hayat tarzı veya fikir değişikliğinden dolayı değil ama - ilk kez şimdiye kadar önce Müslümanım diyenler, şimdi "Kürt Müslümanım" diyor. Kürt kimliğinin yükselişi HDP'nin 13 puanının 11 puanının sebebidir. Ağırdır'a göre AK Parti'ye 'geldi-gitti'den ibaret olmayan gelecekteki risk veya fırsatları ima eden bir eğilim bu. Türkiye'de genel olarak yüzde 3 mertebesinde geçersiz oy bulunmakta olup, 7 Haziran'da da böyle çıktı ve İstanbul'da daha yoğundu. 1 Kasım'da İstanbul'daki geçersiz oylardaki ve partilerdeki değişime bakıldığında, AK Parti geçersiz oylardan da çok ciddi, Türkiye genelinde neredeyse bir puana yakın oy aldı¹⁰. Özellikle 7 Haziran'daki geçersiz oylar ekseninden bakıldığında, Ağırdır'a katılmamak mümkün değil.

Yapılan bir başka çalışmada AK Parti'nin 7 Haziran'dan sonra MHP'den 4,42 puan, HDP'den 2,28 puan, CHP'den 0,72 puan ve diğer siyasi partilerin seçmenlerinden 3,4 puan oy aldığı ileri sürülmüştür. Aslan ve Kurtaran'a göre bu durum HDP'den CHP'ye kayda değer oranda oy kayması yaşanmamış

⁹ A.g.e.

¹⁰ Bekir Ağırdır'la Söyleşi, 10 Kasım 2015, t24.com.tr

olduğunu, 7 Haziran sonrası emanet oyların, beklenenin aksine CHP'den değil AK Parti'den HDP'ye gittiği yönündeki iddiaları doğrular nitelikte olduğunu gösteriyor. HDP'den kopan seçmenlerin ise büyük oranda 7 Haziran'da AK Parti'den kopan grup olduğu söylenebilir. Nitekim HDP'nin önemli ölçüde oy kaybettiği Muş, Ağrı, Van, Diyarbakır gibi illerde AK Parti'nin oylarının benzer oranda artış göstermesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. Şunu da belirtmek gerekir ki, AK Parti'nin oy sıçramasını açıklamak için sadece farklı siyasi partilerden kayan oylara bakmak yeterli olmayıp, katılım bu partinin yükselişini açıklayan nedenlerden bir diğeri. Nitekim AK Parti seçmeninin yoğun olarak yaşadığı Orta ve Doğu Karadeniz illerinde seçime katılımın artmış olması dikkate değerdir¹¹.

Sandığa Yansıyan Seçmen İradesine İlişkin Düşünceler

1 Kasım'da sandığa yansıyan seçmen iradesi, seçimin tek galibinin AK Parti, mağluplarının ise MHP ve HDP olduğunun kanıtı olarak ileri sürülebilir. CHP'yi de oylarını artıramama anlamında başarılı saymak mümkün değil. Başta siyasi analizciler olmak üzere, toplumun büyük bir kesimi sandıktan böyle bir sonucun çıkacağını beklemediği için, 1 Kasım'da ciddi bir sürpriz yaşandı diyebiliriz. Fakat Türkiye gibi sürprizlerin bol olduğu bir ülkede seçmenin tercihlerinde keskin bir değişim ve kırılmanın olması anlaşılabilir bir şey. Seçim sonuçları herşeyden önce Türkiye'de seçmenin 2000 sonrası retrospektif, yani işbaşındaki iktidarın ekonomi politikalarının kendi yaşam koşullarında geçmişte nasıl etki yaptığına ilişkin kararıyla parti tercihinde bulunmasıyla örtüşmektedir. Etnik, dinsel kimlik, katı ideolojiler partilere yönelimde halen pay sahibi olsa da, seçmen için baskın tercih kriterinin iktidar alternatifi olmak isteyen partilerin merkezde konumlanması olduğu son seçimde bir kez daha anlaşıldı. Merkezde konumlanıp, güçlü iktidar alternatifi olmanın koşulu ise, toplumun ortalama değerlerini temsil etme, seçmenin ekonomik beklentilerine yanıt vermek olduğu anlaşıldı. Seçim sonuçları özellikle sağ seçmenlerin tercihlerinin bir hayli esnek ve hareketli olduğuna işaret ediyor.

CHP'nin yüzde 25'lik oy bandına yerleşmesi sosyolojik tabanını koruduğunu, fakat bunu genişletemediğini göstermesi anlamında dikkate değerdir. HDP bağlamında bakıldığında ise, oy kaynağı büyük ölçüde Kürtlere dayalı olan bu partinin homojen bir sosyolojiye sahip olmadığı, Kürtlerin arasında siyasete, iktidara bakış, bugüne ve geleceğe ilişkin farklı algı ve beklentilerin var olduğu 1 Kasım'da anlaşıldı. MHP ve HDP'nin seçim sürecindeki belirsizlik siyasetlerine rağmen, seçmen bu seçimde "kimseyi küstürmemiş, hiçbir partiyi marjinalleştirip barajın altında bırakmamış; ancak verdiği onayın rahatlıkla geri alınabilecek bir özelliğe sahip olduğunu da oldukça kısa süreli bir zaman aralığı üzerinden yaptığı tercih değişikliğiyle

¹¹ Emrah Aslan, Batuhan Kurtaran; "Kazananlar, Kaybedenler ve CHP", yeniarayis.com, 11 Kasım 2015.

göstermeyi başarmıştır¹².

AK Parti'nin 1 Kasım'daki başarısının ardında büyük ölçüde toplumun taleplerini iyi okuması yatıyor. Seçmenle kurmuş olduğu temsiliyet ilişkisi tek boyutlu olmayan AK Parti, bu süreçte yaşanan istikrarsızlık ve belirsizlik ortamında toplumun talep ettiği meşru siyasetin yanında durma, sorunların çözümünü siyasette arama, birinin yanlışını bir başkasının doğrusu olarak görmeme¹³ mesajını çok iyi alıp, bunun üzerinden istikrar, güven, refah, kalkınma, çözüm temelli bir siyaset diliyle seçmene seslenmiş ve başarılı olmuştur. Kampanya sürecinde seçmene ilettiği "Ben olmazsam diğerleri bu ülkeyi yönetemez" mesajı karşısında, muhalefet partilerinin dillendirdiği "tek başına iktidar olursa otoriterliğe gidecekler, yolsuzluk artacak"¹⁴ mesajı karşısında seçmenin yönetebilir bir Türkiyeyi yeğlediği açıktır. Kimliklere sıkışma nedeniyle düzen talebinin kuvvetlendiği¹⁵ bir ülkede bu tercihi anlamak zor değil. Burada gözardı edilememesi gereken bir diğer husus; kampanya sürecinde AK Parti'nin medya üzerinden seçmene ulaşma konusunda sahip olduğu avantajlardı¹⁶. Önümüzdeki süreçte AK Parti için önemli olan; son yıllarda içine girdiği otoriterleşme girdabından kurtularak, oyunu nasıl oynaması gerektiğine karar vermesidir. Bu anlamda yapması gereken; sosyal barışı tesis etmek için fabrika ayarlarına dönmesi¹⁷, yani 2000'lerin ortasındaki demokratikleşme, AB yanlısı çizgisine yeniden yerleşmesidir.

Kılıçdaroğlu ile birlikte CHP'nin iktidar olmak isteyen bir partiye dönüştüğü açık. Bunu, 7 Haziran ve 1 Kasım'da Kılıçdaroğlu'nun kişisel performansı, seçim kampanyalarında toplum adına söylenen yeni şeyler, koalisyon görüşmeleri sırasındaki yapıcı tavırları ile göstermiştir. Fakat bütün bunların, sözkonusu CHP olduğunda yeterli olmadığına yaşayarak tanıklık ediyoruz. CHP'nin oylarını 1 puan dahi arttıramaması şeklinde görünür olan politik kilitlenmesinin nedenlerini başka yerde aramak durumundayız ki o da öncelikle toplumda CHP'ye ilişkin tarihsel olarak varolan algı ve bunun kırılmamasıdır. Bu algı CHP'nin icraatçı, işbilen, toplumun değerlerini temsil eden bir parti olmadığına ilişkin sayısız imgeyi barındırmakta. Bunda CHP'nin rakipleri kadar, CHP'nin tüm kademelerdeki örgütsel yapı etkilidir. CHP halen topluma dokunamayan, toplumla ilgisi, teması kendi klasik tabanı dışında zayıf olan bir partidir. CHP'liler tarafından partili olarak kabullenilmek kolay değil. Bu yönüyle de toplumun çeşitli kesimlerine karşı dışlayıcı bir partiden söz etmek gerekir. Tavan yönetiminden aşağıdaki taban teşkilatlara kadar, örgütsel değişime kapalı bir CHP, toplum nezdinde itibarsız olmasının temel nedenlerinden bir diğeridir. Hal böyle olunca, kendisine karşı varolan algı teşkilat yöneticisi aktörlerle kırılmamakta, CHP söylem düzeyinde

¹² Necdet Subaşı; "Kendini 'el'e Vermeyen Millet", Star, Açık Görüş, 7 Kasım 2014.

¹³ Tuncay Önder; "1 Kasım'ın İmkân ve Sınırları", Star, Açık Görüş, 14 Kasım 2015.

¹⁴ Bekir Ağırır'la söyleşi, t24.com.tr, 10 Kasım 2015.

¹⁵ A.g.e.

¹⁶ Ali Çarkoğlu ile Söyleşi, todayszaman.com, 8 Kasım 2015.

¹⁷ A.g.e.

yenilenmeye çalışırken, gündelik siyasette eski dışlayıcı-dar kadrocu kimliğiyle algılanmaktadır. CHP'ye ilişkin bu algı partinin inandırıcı olamamasına, sonuçta seçmenlerin CHP'ye yönelmemesinde etkili oluyor. 7 Haziran'da da, 1 Kasım'da da olan buydu.

MHP'nin 7 Haziran sonrası ortaya çıkan süreci yönetememesi, ülkede bir hükümet istikrarsızlığı yaşanırken Bahçeli öncülüğünde koalisyon hükümetinde yer almayı reddetmesi, AK Parti'nin artan aeterörle mücadele etmesi seçmen nezdinde, hükümete dahi girmeyen bir MHP'ye oy vermenin bu ülkenin sorunlarını ertelemekten başka bir işe yaramayacağı şeklinde bir algıya neden oldu. Aslında özellikle Orta ve Doğu Anadolu'da seçmenin ortalama değerleri, milliyetçilik ve muhafazakârlıkla iç içe girmiş durumdadır. Bu muhafazakâr seçmen aynı zamanda milliyetçidir. Çünkü Türkiye'de tarihsel olarak milli görüş hareketinden gelen, ama bu hareketi estetize eden AK Parti'nin tarihsel köklerinde her zaman için İslamcılıkla milliyetçilik kaynaşmış durumda. 1 Kasım sürecinde Erdoğan'ın da katkılarıyla yeri geldiğinde milliyetçi bir söylemle seçmene seslenilmesi, MHP seçmeninde "MHP olmadıktan sonra rahatlıkla AK Parti iktidar olabilir" şeklinde bir kanaat doğurmuştur¹⁸. MHP'nin oy kaybı anlamında bakıldığında, milliyetçiliğin de tek tip, homojen bir karaktere sahip olmadığı görülüyor ki tarihsel olarak bu anlaşılabilir bir durum. Milliyetçi seçmenin azımsanmayacak bir kesiminin AK Parti'ye yönelerek, MHP'ye kan kaybettirmesi 7 Haziran sonrası MHP'nin izlediği istikrarsızlığı neredeyse umursamaz tavrıyla açıklanabilir.

Türkiye'de geçmişten bugüne milliyetçi ideolojinin kutsal ideolojik ortağı muhafazakârlık olup, çoğu önermelerinde iki ideoloji birbiriyle başta güçlü devlet, kutsal millet-ümmet anlayışıyla buluşabilmektedir. Bu anlamda, seçim coğrafyasında kademeli olarak seküler milliyetçi sosyolojinin yerini milliyetçi muhafazakâr sosyolojiye terketme süreci yaşanıyor diyebiliriz. Hayat tarzları, devlet, din algısı neredeyse eşitlenen kitlenin muhalefette etkisiz MHP karşısında tek parti hükümetiyle muktedir olacak AK Parti arasında tercihini AK Parti lehine yapması anlaşılabilir bir pozisyon alıştır. 7 Haziran sonrası bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan, başbakan Davutoğlu birlikteliğinde başarılı biçimde güvenlikçi parti kimliğiyle terör sorununu çözebilecek tek parti/AK Parti algısı yaratılmıştır. Bu durumda da güçlü devletin ancak AK Parti iktidarıyla mümkün olduğunu düşünen seçmen MHP'yi terketmeye başlamıştır. MHP seçmeninin partisinin iktidar ilgisizliği karşısında iktidarın fırsat maliyetlerinden yararlanma adına AK Parti'ye yönelmiş olması olasıdır.

HDP'nin oy kaybında ise muhafazakâr Kürtlerden AK Parti'ye geri dönüş gözardı edilemez. Muhafazakâr Kürtlerin özellikle büyük kentlerde yerleşik olan yoksul seçmen kitlesiyle ve orta sınıfa mensup olan küçük esnafın da

---

¹⁸ Bu bağlamda Tayfun Atay'ın MHP'li bir seçmenle yaptığı görüşmede seçmenin söyledikleri dikkate değerdir: "Ben MHP'ye oy veriyordum hep, ama son seçimde mührü AKP'ye bastım... İki arasında fark yok ki artık. Ama MHP'de başkan da yok". Nakleden Tayfun Atay; "Siyasette Üç Kimliğe Doğru", Cumhuriyet, 5 Kasım 2015.

istikrar saikiyle AK Parti'ye yönelmiş olması olasıdır. Türkiye'de ortalama seçmenin en temel özelliklerden biri, konformist olmaları, statükonun radikal biçimde değişmesini istememeleridir. Seçmenin tahammül edemediği konulardan bir tanesi belirsizlik olup, siyasal ve ekonomik belirsizliğe tahammülü yoktur. HDP'den geri çekilmenin ardında böyle bir belirsizliğin kendilerine ekonomik ve siyasal risk olarak yansıtacağı düşüncesi de etkilidir. HDP'nin oy kaybında 7 Haziran sürecindeki Türkiyelileşme iddiasının hayat bulmaması, azımsanmayacak ölçüde bir kısım Kürt seçmeninde ve HDP'ye oy veren sınırlı sol kesimde kanımızca soru işaretleri yarattı.

Şunu da belirtmek gerekir ki, HDP eşyanın doğası gereği kendisini PKK'dan kolaylıkla ayırtıramazdı. Çünkü sosyolojik dokusu aynı zamanda PKK'nın çok farklı dinamiklerinden beslenen bir HDP gerçeği mevcut. HDP'nin sosyal tabanını PKK'dan ayrı tutup HDP'yi anlamaya çalışmak mümkün değil. Bu yüzden HDP'nin PKK ile arasına bariyer koyması olamayacak bir şeydi. Fakat HDP, özellikle seçim sürecinde PKK'nın eylemlerini şiddetle kınama yoluna gidebilirdi. Bu riski göze almadı. Bir anlamda 1 Kasım'a giden süreçte çok pasif konumda kaldı. Dolayısıyla, HDP oylarının azalmasında bu partinin 7 Haziran'ın ardından girilen süreci iyi yönetememesinin payı yüksektir diyebiliriz. PKK eylemlerinin toplumda yol açtığı düşkünlüğü ve tepki karşısında HDP'nin edilgen konumu, öncelikle sol, sosyalist seçmenin bu partiden geri çekilip, oylarının azalmasına neden olmuş gibi görünüyor. Fakat oy kaybında asıl belirleyici olan; Kürt seçmenlerin özellikle muhafazakâr kanadının partiden kopmasıdır. Burada güvenlik endişesinden ziyade siyasi belirsizliğin yolaçtığı ekonomik kaygıların hâkim olduğunu yukarıda ifade ettik. Bu durumda, ağırlıklı olarak en yoksul Kürtler ile varlıklı, fakat siyasete katı ideolojik pencereden bakmayan muhafazakâr Kürtlerin AK Parti'ye yeniden yönelmesinde tayin edici dinamik ekonomik kaygı ve belirsizliklerdir demek yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Türkiye siyasetinde 7 Haziran seçimlerinin ardından başlayan hükümet arayışları 1 Kasım'da sandıktan tek parti hükümetinin çıkmasıyla sona erdi. 7 Haziran'da 13 yıllık AK Parti'nin tek parti hükümetlerinin sona ermesinin ardından partiler arasındaki koalisyon görüşmelerinin sonuçsuz kalması ülkeyi 1 Kasım'da yeniden seçime taşıdı. Bu süreçte kamuoyu ve siyasal gözlemcilerin zihnini meşgul eden sorulardan biri; bu seçimde de 7 Haziran'a benzer bir tablonun çıkıp çıkmayacağıydı. Seçim öncesinde yayınlanan kamuoyu araştırma bulguları 1 Kasım'da farklı bir tablo çıkmayacağını yansıtırsa da, beklenmeyen oldu ve AK Parti neredeyse her 2 seçmenden 1'inin oyunu alarak yeniden tek başına iktidara geldi. AK Parti'nin elde ettiği sonuç sürpriz olmakla birlikte, asıl sürpriz MHP ve HDP oylarındaki kayıptır. Seçim sonrası yapılan analizler AK Parti'nin oy artışında 7 Haziran'da sandığa gitmeyen seçmenler ile MHP ve HDP seçmeninin etkili olduğuna işaret ederken, CHP'nin 7 Haziran'a göre oylarını ancak yarım puan arttırması

seçimin bir diğer sürprizidir. Çünkü partinin seçim bildirgesinin toplumun taleplerine seslenen özelliği, liderin kampanya performansına rağmen CHP'nin bir siyasi kilitlenme yaşadığı belirgindir.

AK Parti'nin seçimden güçlenerek çıkması büyük ölçüde 7 Haziran sonrası ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik belirsizliği seçmenin kabullenmemesi, güven ve istikrar arayışıyla yeniden bu partiye yönelimiyle ilgili. MHP'nin, liderinin öncülüğünde koalisyon hükümeti ortaklığına yanaşmaması, HDP'nin Türkiyelileşme arayışının sonuçsuz kalması gibi etkenler iki partinin başarısızlığını açıklıyor. CHP Kılıçdaroğlu ile birlikte son seçimlerde seçmene "değiştim" mesajı vermesine rağmen oy arttıramama temelli bir politik kilitlenme yaşıyorsa, bunun muhtemel nedenlerinin başında seçmenin bu partiye ilişkin olumsuz algısı gelmekte. Partinin tavandan tabana doğru geniş seçmen kitleleri nezdinde yaşadığı inandırıcılık sorunu ile partiye dair olumsuz imajlar CHP'nin farklı partilerin seçmenlerini yanına çekememesinin nedenidir. Önümüzdeki süreçte muhalefet partileri kendilerini ideolojik, örgütsel temelde yeniden yapılandırmadıkları takdirde, AK Parti'nin hâkim parti statüsünü kaybetmesinin zor olacağı anlaşılıyor.

Kaynakça

- Aslan, Emrah, Kurtaran, Batuhan; "Kazananlar, Kaybedenler ve CHP", *yeniarayis.com*, 11 Kasım 2015.
- Önder, Tuncay; "1 Kasım'ın İmkân ve Sınırları", *Star Açık Görüş*, 14 Kasım 2015.
- Subaşı, Necdet; "Kendini 'El'e Vermeyen Millet", *Star Açık Görüş*, 7 Kasım 2014.
- Tosun, Tanju, Tosun Gülgün, Gökmen, Yusufcan; *Türkiye'de Parti Sisteminde İstikrar Sorunu: Oynaklık, Oy Esnekliği ve Parti Değteği Değişkeni*, *ozgurlukarastirmalari.com*, Ekim 2015.

İnternet Kaynakları

- www.akparti.org.tr
www.chp.org.tr
www.cilekagaci.com
www.cumhuriyet.com.tr
www.hdp.org.tr
www.mhp.org.tr
www.t24.com.tr
www.todayszaman.com
www.ysk.gov.tr

